JEL Classification: J11; O15; R22

Шубала Ірина, к.е.н., доцент
Луцький національний технічний університет
https://orcid.org/0000-0002-1541-0227
shubala83@gmail.com
Irina Shubala, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lutsk National Technical University
https://orcid.org/0000-0002-1541-0227
shubala83@gmail.com

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТА МІГРАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті узагальнено питання вивчення впливу демографічних і міграційних чинників на економічний розвиток у післявоєнний період. Основною метою дослідження є вивчення впливу демографічних і міграційних чинників на економічний розвиток України у післявоєнний період для зосередження уваги на необхідності своєчасної розробки і реалізації державної антикризової політики стимулюючого типу. Аналіз літературних джерел та підходів до вирішення проблеми свідчить про те, що в складних економічних умовах внаслідок війни в нашій країні більш ґрунтовного дослідження потребує вивчення впливу демографічних і міграційних чинників на економічний розвиток нашої країни. Актуальність вирішення даної наукової проблеми полягає в тому, що Для усунення негативної дії демографічних і міграційних чинників важливо дослідити їх вплив на економічний розвиток країни, щоб надалі вчасно розробити та реалізувати антикризові заходи, що є надзвичайно актуальним для України в умовах воєнного стану. Дослідження здійснюється в такій логічній послідовності: виділення та вивчення впливу основних демографічних і міграційних чинників на економічний розвиток, надання рекомендацій стимулюючого характеру для зменшення негативного впливу цих чинників у майбутньому. Об'єктом дослідження є демографічні і міграційні чинники, які впливають на економіку України після початку війни. Дослідження теоретично доводить, що демографічні та міграційні чинники мають значний негативний вплив на економічний розвиток України після початку війни, який буде тільки посилюватися, якщо не розпочати реалізацію антикризової державної політики у цій сфері. У процесі дослідження виявлено, що катастрофічними наслідками війни для України є втрата людського потенціалу, зниження рівня життя, зменшення чисельності працездатного населення та дисбаланси на ринку праці, збільшення навантаження осіб пенсійного віку тощо. Результати дослідження можуть бути корисними для формування комплексу заходів економічного стимулювання молодих сімей для збільшення народжуваності, бізнесу для створення нових робочих місць та підвищення рівня оплати праці, місцевої влади для створення належних житлових умов для переміщених осіб та осіб, які повертаються у зруйновані регіони.

Ключові слова: *демографічні фактори, міграційні фактори, економічний розвиток, переміщене населення, людський потенціал, війна в Україні*.

THE INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC AND MIGRATION FACTORS ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

The article summarizes the issue of studying the impact of demographic and migratory factors on economic development in the postwar period. The main purpose of the study is to study the impact of demographic and migratory factors on the economic development of Ukraine in the postwar period to focus on the need for timely development and implementation of state anti-crisis policy incentive type. Analysis of literature sources and approaches to solving the problem shows that in difficult economic conditions due to the war in our country requires a more thorough study of the impact of demographic and migratory factors on the economic development of our country. The urgency of solving this scientific problem is that to eliminate the negative effects of demographic and migration factors, it is important to study their impact on economic development, to further develop and implement anti-crisis measures, which is extremely important for Ukraine in martial law. The research is carried out in the following logical sequence: identification and study of the impact of major demographic and migratory factors on economic development, providing incentive recommendations to reduce the negative impact of these factors in the future. The object of the study is demographic and migration factors that affect the economy of Ukraine after the war. The study theoretically proves that demographic and migration factors have a significant negative impact on the economic development of Ukraine after the war, which will only intensify if we do not start implementing anti-crisis state policy in this area. The study revealed that the catastrophic consequences of the war for Ukraine are the loss of human potential, lower living standards, declining working population and

imbalances in the labor market, increasing the burden on people of retirement age and more. The results of the study can be useful for developing a set of economic incentives for young families to increase fertility, businesses to create new jobs and increase wages, local authorities to create adequate housing for displaced persons and people returning to the devastated regions.

Key words: *demographic factors, migration factors, economic development, displaced population, human potential, war in Ukraine.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасному суспільстві питання демографії та міграції є нерозривними з економічним розвитком країни. Адже від чисельності населення та масштабів його внутрішнього чи зовнішнього переміщення залежить наявність на певній території найважливішого – людського ресурсу, який є системоутворюючим для подальшої розбудови виробничої і обслуговуючої інфраструктури. Війна – це своєрідний шок як для суспільства, так і для економіки країни, який призводить до багатьох негативних демографічних і міграційних процесів. Для усунення негативної дії демографічних і міграційних чинників важливо дослідити їх вплив на економічний розвиток країни, щоб надалі вчасно розробити та реалізувати антикризові заходи, що є надзвичайно актуальним для України в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженнями різного роду проблем, пов'язаних з впливом демографічних і міграційних чинників на економічний розвиток України приділялося багато уваги ще до початку війни, про що свідчать наукові праці ряду вітчизняних вчених: *(Бурлан та ін., 2021)*, *(Кравець, 2021)*, *(Курило та ін., 2020)*, *(Левченко, 2020)*, *(Лібанова, 2016)*, *(Лучко, Шестерняк, 2021)*, *(Пудрик та ін., 2020)*, *(Смутчак та ін., 2020)*, **(Суптело, 2020)**, *(Стасюк, 2020)*, *(Тутова, Савченко, 2015)*, *(Шелудько, Онищенко, 2021)* та інших. Враховуючи неоціненний вклад кожного науковця у вирішення міграційних і демографічних проблем, варто зазначити, що в складних економічних умовах внаслідок війни в нашій країні більш ґрунтовного дослідження потребує вивчення впливу демографічних і міграційних чинників на економічний розвиток нашої країни. Адже це дозволить підібрати найбільш дієві економічні інструменти стимулювання розширеного відтворення населення, створення нових робочих місць, розвитку бізнесу та підвищення добробуту громадян.

Цілі статті. Мета роботи полягає у дослідженні впливу демографічних і міграційних чинників на економічний розвиток України у післявоєнний період для зосередження уваги на необхідності своєчасної розробки і реалізації державної антикризової політики стимулюючого типу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Події в нашій державі після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року поділили життя суспільства на «до» та «після». Адже розв'язана війна проти нашої держави призводить не лише до руйнування фізичної інфраструктури (яку можна з часом відбудувати), але й до незворотної втрати людського потенціалу внаслідок загибелі великої кількості мирних жителів та військових. Війна призвела також до масових міграційних потоків населення як в межах країни, так і за кордон до більш розвинутих європейських країн.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR, 2022) більше 50% наших громадян перебувають в Польщі, 13,9% в Румунії, 9,1% в Угорщині, 7,2 в Республіці Молдова та 6,4% в Словаччині. Також варто зазначити, та понад 12 % населення України є примусово переміщеним до Росії. В той же час понад 8 млн, людей є тимчасово переміщеними в мажах України. В той же час варто відмітити, що країн Європи здебільшого виїхали жінки та діти, а межах нашої держави і чоловіки. До кінця 2022 року чисельність біженців може зрости до 8,3 мільйона осіб також чисельність внутрішньо переміщених може зрости до 8,7 мільйона осіб, що є катастрофічним для нашої держави. Все це свідчить про те, що якщо війна не буде

завершена протягом одного року, то це може призвести не лише до посилення економічної кризи, але й до соціально-демографічної кризи в Україні.

Варто відмітити, що значна частина населення, яка вимушено покинула свою територію, це населення працездатного віку, втрата якого стане додатковим несприятливим чинником, який негативно впливатиме на темпи післявоєнного відновлення економіки України. Адже за кордон виїхала значна кількість громадян працездатного віку, які можуть працювати. Довготривалість воєнних дій та їх поширення на інші регіони України може призвести до того, що від 20% населення, яке покинуло територію нашої країни, взагалі не повернеться додому, а працевлаштуються за кордоном. Також необхідно зауважити, що на даний час близько 1 млн. українців були силоміць вивезені на територію Російської Федерації, що також є негативним чинником, адже здебільшого депортували населення молодого та працездатного віку, а це в майбутньому також матиме катастрофічні наслідки для України, оскільки цих людей було вивезено у віддалені регіони країни-агресора і повернути їх назад буде дуже складно.

Враховуючи сукупний негативний вплив цих чинників, а також ще довоєнну тенденцію до зростання кількості пенсіонерів, в майбутньому це може призвести до важких наслідків, що знайдуть прояв у різкому зменшенні кількості економічно активного населення, натомість зростанні кількості осіб, які потребуватимуть соціального захисту та соціальної допомоги, що призведе до значного дисбалансу між доходами бюджетів усіх рівнів та видатками на соціальний захист та пенсійне забезпечення.

В той же час Е. Лібанова *(Лібанова, 2016)* вважає, що «державна демографічна політика повинна гуртуватися на таких напрямках, як регулювання народжуваності, зниження смертності та регулювання міграції. Сама по собі демографічна ситуація за всі роки незалежності нашої держави була досить складною, за всі 30 років показники народжуваності були значно меншими ніж смертності, посилена трудова міграція та стрімке старіння населення стали звичайним явищем для нас».

Можна спрогнозувати, що в недалекому майбутньому значний відсоток населення України складатимуть особи у віковій категорії 50+, що також призведе до зростання попиту на перекваліфікацію та навчання нових професій, які будуть актуальний для періоду відбудови економіки нашої країни. Адже усі розуміють, що тривалість війни досить негативно впливає на всі показники працездатності та психологічної стабільності населення, що може також призвести до зниження продуктивності праці. Переміщене населення України (біженці та внутрішньо переміщені особи), яке вимушено покинуло свої домівки, чітко має усвідомлювати, що для відновлення виробничої та обслуговуючої інфраструктури потрібен час та додаткові зусилля, тому для усіх буде робота, але не завжди вона може відповідати рівню кваліфікації та головне в цей складний час забезпечити принаймні рівень мінімальний добробуту для усіх зайнятих та економічно неактивних громадян.

Зростання кількості українських біженців до країн ЄС та їх всіляка підтримка урядами та населенням цих країн з одного боку можна розглядати як позитивне явище, адже таким чином люди зберігають найцінніше – власне життя, але, з іншого боку, значно вищий рівень розвитку європейських країн та відповідно й вищі рівні заробітної плати стають додатковими чинниками, які стимулюватимуть українців шукати постійну роботу та житло за кордоном. Таким чином інші європейські країни будуть покривати дефіцит робочої сили за рахунок працевлаштування українських біженців. Для самих біженців негативним моментом у цій ситуації стане те, що на початках тільки незначна кількість зможе претендувати на кваліфіковані та високооплачувані робочі місця, адже більшість не мають визнаної в ЄС освіти, на низькому рівні володіють іноземними мовами, їм важко буде переналаштуватися на погодинну оплату праці та постійний контроль робочого часу та продуктивності праці з боку роботодавця тощо.

Крім поточних, для нашої держави є низка загроз, які будуть мати негативний прояв у майбутньому. Адже стрімке зменшення народжуваності у минулі роки, що призвело зменшення частки молоді в структурі населення, вже через 10 років призведе до дефіциту кваліфікованих кадрів за багатьма важливими професіями, а це негативно вплине на темпи післявоєнного розвитку національної економіки, оскільки чисельність пенсіонерів надалі зростатиме, а осіб працездатного віку навпаки – зменшуватиметься, що призведе до посилення дисбалансів на ринку праці, а також сповільнення розвитку окремих видів економічної діяльності, а також до наростання соціальної напруги в суспільстві.

Також варто відмітити, що значна кількість населення взагалі втратила власні оселі, а також документи, що ускладнює нарахування соціальних допомог. На даний час державному рівні передбачено різні види допомог тимчасово переміщеним громадянам і не лише фінансового характеру, але важливо забезпечити їх систематичність та адресність для осіб, які дійсно їх потребують. Зокрема, це стосується прискорення темпів будівництва тимчасового житла як для переміщених осіб, так і осіб, які втратили житло, але повертаються у свої регіони.

Також варто зазначити, що важливу роль з позицій підтримання демографічного балансу відіграє тривалість бойових дій, адже збільшення кількості загиблих і важкопоранених військових, це катастрофа не тільки для рідних та друзів, а й втрата чоловіків і жінок, як потенційних батьків, тобто втрата потенціалу відтворення населення в майбутньому. Адже надалі посилюватиметься дисбаланс між чисельністю жінок і чоловіків. Все це свідчить, що після перемоги наша країна функціонуватиме в умовах не лише економічної та міграційної криз, а ще й демографічної кризи. Масштаби цієї кризи на даний час визначити дуже важко, у зв'язку з продовженням бойових дій та відсутності офіційної інформації про втрати наших військових, але з огляду на кривавість цієї війни, можна передбачити, що демографічні наслідки будуть катастрофічними. Тому в найближчій перспективі на державному рівні варто розробити національну програму стимулювання зростання народжуваності для прискорення темпів народжуваності для якнайшвидшого відновлення людського потенціалу нашої держави.

Варто також врахувати, що перепис населення в нашій раїні не проводився вже понад 20 років, і тому не можна точно сказати, яка кількість населення мешкала на тій чи іншій території, що також не дає можливості для точного визначення кількості зниклих та депортованих громадян. Звичайно, що людські втрати є найістотнішими та найболючішими і незворотними. Також потрібно чітко усвідомлювати той факт, що смертність в нашій державі і після закінчення війни може залишатися досить високою певний час, адже не скрізь буде можливість надавати гідну медичну допомогу, зокрема в тих містах і селах, які зруйновані вщент.

Також негативними наслідками війни, які можуть призвести до соціальної катастрофи, є загрозлива санітарна ситуація в регіонах, охоплених активними бойовими діями, адже зростає кількість мертвих серед військових і цивільного населення, які залишаються не похованими, а їх тіла розкладається на вулицях, що сприятиме розвитку різних інфекційних хвороб, які надалі також призведуть до зростання смертності серед населення.

Висновки, обговорення та рекомендації. Катастрофічними наслідками війни для України є втрата людського потенціалу, зниження рівня життя, зменшення чисельності працездатного населення та дисбаланси на ринку праці, збільшення навантаження осіб пенсійного віку тощо. Допоки триває війна немає точної офіційної інформації щодо внутрішньої та зовнішньої міграції населення, а також втрат у цій кривавій війні, але можна спрогнозувати, що міграційні і демографічні чинники матимуть негативний вплив на розвиток економіки нашої держави в найближчі 10 років.

Можна констатувати, що внаслідок війни через міграційні і демографічні втрати чисельність населення в нашій країні може суттєво зменшитися і ця тенденція триватиме не одне десятиліття. Говорити про стрімке зростання народжуваності також немає

підстав, адже в умовах зменшення добробуту та пережитих потрясінь не кожна сім'я зможе наважиться народжувати 3 і більше дитини, тому що немає впевненості в майбутньому. Також відбудеться суттєве зменшення економічно активного населення, що негативно вплине на темпи відбудови економіки України в повоєнний період.

Очевидно, що очікування завершення бойових дій тільки відкладає час відбудови економіки нашої країни, тому активно діяти потрібно навіть в цей складний воєнний період. Державна соціально-економічна політика повинна бути націлена як на інвестування відбудови економіки, так і на забезпечення належного соціального захисту населення, постраждалого під час війни. Для суттєвого покращення демографічної ситуації, зокрема за рахунок зростання народжуваності населення, потрібно надати додаткові економічні стимули для молодих сімей, зокрема сприяння забезпеченням власним житлом. Для стимулювання масового повернення біженців важливо вести активну політику детінізації та підвищення рівнів заробітної плати до європейського рівня. Для цього важливе значення матиме надання додаткових податкових стимулів роботодавцям та посилення державного регулювання товарних, енергетичних і фінансового ринків для підтримання економічної стабільності. Також важливо сприяти збільшенню тривалості життя населення за рахунок подальшого підвищення якості медичних, освітніх та соціальних послуг. Усі вказані ключові заходи потрібно впроваджувати комплексно, щоб у підсумку отримати синергетичний ефект для населення, бізнесу та держави.

Авторські внески

Концептуалізація: Шубала Ірина
Зберігання даних: Шубала Ірина
Формальний аналіз: Шубала Ірина
Придбання фінансування: Шубала Ірина
Розслідування: Шубала Ірина
Методика: Шубала Ірина
Адміністрація проекту: Шубала Ірина
Ресурси: Шубала Ірина
Нагляд: Шубала Ірина
Підтвердження: Шубала Ірина
Візуалізація: Шубала Ірина
Написання: Шубала Ірина

Список бібліографічного опису:

1. Бурлан С., Каткова Н., Марущак С. (2021). Оцінювання взаємозв'язків між рівнем життя населення, соціально-економічними і демографічними процесами в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. № 2. С. 482-492.
2. Кравець І.М. (2021). Демографічна криза в україні: стан, наслідки та перспективи її подолання. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* № 4. С. 114-120.
3. Курило І. О., Аксьонова С.Ю., Слюсар Л.І. (2020). Соціально-демографічні аспекти становища жінок в Україні в світлі Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм їх дискримінації (CEDAW). *Український соціум*. № 3. С. 104-123.
4. Левченко А.О. (2020). Демографічні передумови інноваційного розвитку людських ресурсів в Україні. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки : зб. наук. пр*. Вип. 5 (38). С. 97-105.
5. Лібанова Е.М. (2016). Інноваційні важелі демографічної політики. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент.* №9. С. 21-33.
6. Лучко М., Шестерняк М. (2021). Статистичні методи прогнозування розвитку демографічних показників України: контекст застосування. *Журнал європейської економіки*. Т. 20, № 1. С. 191-211.
7. Пудрик Д.В., Квілінський О.С., Назаренко А.П. (2020). Сучасні тенденцій розвитку демографічно-міграційного середовища України та країн ЄС. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. № 6. С. 321-329.
8. Смутчак З. В., Ситник О. Ю., Бідак В.Я. (2020). Збереження демографічного потенціалу України з позицій міжнародної мобільності. *Науковий вісник Льотної академії. Серія : Економіка, менетджмент та право*. Вип. 2. С. 129-140.
9. Суптело О.С. (2020). Демографічні трансформації в період постіндустріального переходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. Вип. 12. С. 32-42.

10. Стасюк О. (2020). Проблема оцінки демографічних втрат України внаслідок голодомору-геноциду у контексті деяких новітніх досліджень. *Гілея: науковий вісник.* Вип. 156. С. 118-123.
11. Тутова О. В., Савченко Є.А. (2015). Вплив демографічних і соціальних показників на валовий регіональний продукт в областях України. *Індуктивне моделювання складних систем*. Вип. 7. С. 271-281.
12. Шелудько Л. В., Онищенко О.С. (2021). Вплив демографічної ситуації на трудовий потенціал країни. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки.* № 1. С. 154-167.
13. UNHCR (2022). Ukraine Situation: Regional Refugee Response Plan – March-December 2022. https://data2.unhcr.org/en/documents/details/92257 (дата звернення: 29.05.2022).

References:

1. Burlan S., Katkova N., Marushchak S. (2021). Otsinyuvannya vzayemozv″yazkiv mizh rivnem zhyttya naselennya, sotsial′no-ekonomichnymy i demohrafichnymy protsesamy v Ukrayini [Assessing the relationship between living standards, socio-economic and demographic processes in Ukraine]. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teoriyi ta praktyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice.* 2, 482-492.
2. Kravets′ I.M. (2021). Demohrafichna kryza v ukrayini: stan, naslidky ta perspektyvy yiyi podolannya [Demographic crisis in Ukraine: state, consequences and prospects of overcoming it]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*. 4, 114-120.
3. Kurylo I. O., Aks′onova S.Yu., Slyusar L.I. (2020). Sotsial′no-demohrafichni aspekty stanovyshcha zhinok v Ukrayini v svitli Konventsiyi OON pro likvidatsiyu vsikh form yikh dyskryminatsiyi (CEDAW) [Socio-demographic aspects of the situation of women in Ukraine in the light of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination (CEDAW)]. *Ukrayins'kyy sotsium – Ukrainian society*. 3, 104-123.
4. Levchenko A.O. (2020). Demohrafichni peredumovy innovatsiynoho rozvytku lyuds′kykh resursiv v Ukrayini [Demographic prerequisites for innovative development of human resources in Ukraine]. *Tsentral'noukrayins'kyy naukovyy visnyk. Ekonomichni nauky : zb. nauk. pr. – Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic sciences*. 5 (38), 97-105.
5. Libanova E.M. (2016). Innovatsiyni vazheli demohrafichnoyi polityky [Innovative levers of demographic policy]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Seriya: Ekonomika ta menedzhment – Problems of innovation and investment development. Series: Economics and Management*. 9, 21-33.
6. Luchko M., Shesternyak M. (2021). Statystychni metody prohnozuvannya rozvytku demohrafichnykh pokaznykiv Ukrayiny: kontekst zastosuvannya [Statistical methods for forecasting the development of demographic indicators of Ukraine: context of application]. *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky – Journal of European Economy*. 20(1), 191-211.
7. Pudryk D.V., Kvilins′kyy O.S., Nazarenko A.P. (2020). Suchasni tendentsiy rozvytku demohrafichno-mihratsiynoho seredovyshcha Ukrayiny ta krayin EU [Current trends in the development of the demographic and migration environment of Ukraine and the EU]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*. 6, 321-329.
8. Smutchak Z. V., Sytnyk O. Yu., Bidak V.Ya. (2020). Zberezhennya demohrafichnoho potentsialu Ukrayiny z pozytsiy mizhnarodnoyi mobil′nosti [Preservation of Ukraine's demographic potential from the standpoint of international mobility]. *Naukovyy visnyk L'otnoyi akademiyi. Seriya : Ekonomika, menetdzhment ta pravo – Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Economics, Management and Law*. 2, 129-140.
9. Suptelo O.S. (2020). Demohrafichni transformatsiyi v period postindustrial′noho perekhodu [Demographic transformations in the period of post-industrial transition]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Heohrafichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*. 12, 32-42.
10. Stasyuk O. (2020). Problema otsinky demohrafichnykh vtrat Ukrayiny vnaslidok holodomoru-henotsydu u konteksti deyakykh novitnikh doslidzhen′ [The problem of estimating the demographic losses of Ukraine as a result of the Holodomor genocide in the context of some recent studies]. *Hileya: naukovyy visnyk – Gileya: scientific bulletin*. 156, 118-123.
11. Tutova O. V., Savchenko YE.A. (2015). Vplyv demohrafichnykh i sotsial′nykh pokaznykiv na valovyy rehional′nyy produkt v oblastyakh Ukrayiny [The impact of demographic and social indicators on gross regional product in the regions of Ukraine]. *Induktyvne modelyuvannya skladnykh system – Inductive modeling of complex systems*. 7, 271-281.
12. Shelud′ko L. V., Onyshchenko O.S. (2021). Vplyv demohrafichnoyi sytuatsiyi na trudovyy potentsial krayiny [The impact of the demographic situation on the labor potential of the country]. *Visnyk KHNAU. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences*. 1, 154-167.
13. UNHCR (2022). Ukraine Situation: Regional Refugee Response Plan – March-December 2022. https://data2.unhcr.org/en/documents/details/92257 (accessed 29 May 2022).

Дата подання публікації 31.05.2022 р.